

סדנאות במשפט העברי

בנושא

שיימינג

בעריכת

פרופ' נחום רקובר

ספרית המשפט העברי

תשע"ז - 2016

התוכן

4	חקיקה ופסיקה ישראלית
4	חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, סעיפים 1א, 2, 4
4	הצעת חוק לשון הרע, התשכ"ב-1962, דברי הסבר
4	חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965, סעיפים 1, 6, 7, 11, 14-15
5	חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 288
5	חוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957, סעיף 2
5	הצעת חוק חשיפת פרטי מידע של מנוי ברשת תקשורת אלקטרונית, התשע"ב-2011
6	לשון הרע - הדין המצוי והרצוי, חאלד גנאים, מרדכי קרמניצר ובוני שניור, עמ' 142
6	ד"ר 9/77 חברת החשמל לישראל בע"מ נ' הוצאת עתון "הארץ", פ"ד לב(3) 337, 343-344
7	רע"א 4447/07 רמי מור נ' ברק אי.טי.סי.
8	א. ביוש, אונאת דברים, הלבנת פנים
8	1. תלמוד בבלי, מסכת ערכין, דף טו, עמוד א
8	--רש"י, שם
8	2. משנה, מסכת אבות, פרק ג, משנה יא
8	תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף נח, עמוד ב - דף נט, עמוד א
8	תוספות, מסכת סוטה, דף י, עמוד ב, ד"ה נוח
9	בית הבחירה, מסכת ברכות, דף מג, עמוד ב
9	3. שערי תשובה, שער ג, אות קיא
9	4. מגן אבות, אבות, פרק ג, משנה יא
9	חפץ חיים, פתיחה, לאוין, יג-יד
10	5. חפץ חיים, הלכות איסורי לשון הרע, כלל ב, סימן א
10	6. תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף נח, עמוד ב
10	תורת חיים, מסכת בבא קמא, דף צ, עמוד א
11	7. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף מה עמוד א
11	--רש"י, שם
12	תורת אברהם, עמ' 398
13	ב. מגבלות בענישה ובחיוב פיצוי
13	1. 'לאו שאין בו מעשה' י
13	תלמוד בבלי, מסכת תמורה, דף ג, עמוד א
13	רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק יח, הלכה א
13	2. ביוש בדברים
13	משנה, מסכת בבא קמא, פרק ח, משנה א
13	תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, דף צ, עמוד א, דף צא, עמוד א
13	3. היעדר דיינים סמוכין
13	תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, דף פד, עמוד ב
13	שולחן ערוך, חושן משפט, סימן א, סעיף א
14	ג. ענישה ופיצוי - בתלמוד
14	1. תלמוד בבלי, מסכת פסחים, דף קיג, עמוד ב
14	--רשב"ם שם
14	2. תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף כח, עמוד א
14	--רש"י שם
14	תלמוד ירושלמי, מסכת בבא קמא, פרק שמיני
14	תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף י, עמוד א
14	--רש"י, שם
14	תלמוד ירושלמי, מסכת מועד קטן, פרק ג, הלכה א
14	קרבן העדה, שם
15	ד. ענישה ופיצוי - לאחר התלמוד
15	1. ביוש בדברים
15	(א) רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרק ג, הלכה ה

- 15 (ב) שו"ת הרשב"א חלק א סימן קעט
 15 (ג) סמ"ג, מצוות לא תעשה, ריג
 16 (ד) רא"ש, מסכת בבא קמא, פרק ח, סימן טו
 16 שו"ת הרא"ש, כלל קא, סימן א
 16 שו"ת הרא"ש, כלל קא, סימן ט
 16 טור, חושן משפט, סימן א
 16 נימוקי ר' מנחם מירזבורק
 17 מרדכי, מסכת בבא קמא, סימן פא
 17 (ה) תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן ריב
 18 תרומת הדשן, שאלות ותשובות, סימן שז
 18 (ו) תשב"ץ, חלק ב, סימן נה
 18 שו"ת הרשב"ש, סימן תקיא
 18 (ז) שו"ת משפטי שמואל, סימן פה
 19 שו"ת הראנ"ח, סימן קיא
 19 (ח) שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכ, סעיף לח
- 19 2. לאו שאין בו מעשה
 19 א. ספר הראב"ן, בבא מציעא (דף רב ע"א, במהדו' עהרנרייך)
 19 שו"ת מהר"ם בר ברוך מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשפה
 19 ספר המרדכי, בבא מציעא, סימן שו
 20 בית יוסף, חושן משפט, סימן א, סעיף יב
 20 כנסת הגדולה, חושן משפט, סימן רכח, הגהות הטור, אות א
 20 שו"ת שפת היס, אבן העזר, סימן ח
 20 שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן שט
 21 ב. פרי חדש, אורח חיים, סימן תצו, סעיף א
- 21 3. כשאין בית דין סמוכין – שיפוט על פי דיני היושר
 21 מצות ראייה, חושן משפט, סימן א
 21 שו"ת ארח משפט, חושן משפט, סימן ד
- 22 4. ביוש בביטול שידוכין
 22 תוספות, מסכת בבא מציעא, דף סו, עמוד א, ד"ה מניומי
 22 שו"ת מהר"ק, שורש כט
 22 שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רז, סעיף טז
 23 שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן סט
- 24 **ה. ביוש לסרבן גט**
 24 רמב"ם, הלכות גירושין, פרק א, הלכה א
 24 שם, פרק ב, הלכה כ
 24 רבינו תם, ספר הישר, חלק התשובות, סימן כד
 24 שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן יח
 24 חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995
 25 שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תיד (הובא בבית יוסף, אבן העזר, סימן קנד)
 25 חזון איש, אבן העזר, סימן קח, ס"ק יב
 25 המהדיר לתשובות הרשב"א, שם, במהדורת מכון ירושלים
 25 תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פו, עמוד ב
 25 --רש"י, שם
 25 רבינו יהונתן מלוניל, על הר"ף, יומא שם
 26 רמב"ם, הלכות דעות, פרק ו, הלכה ח
 26 רבינו יונה, שערי תשובה, שער ג
 26 רמב"ם, הלכות אישות, פרק יב, הלכה יד
 26 שו"ת באר משה, חלק ו, סימן קסא

חקיקה ופסיקה ישראלית

חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, סעיפים 1א, 2, 4

מטרה

- 1א. חוק-יסוד זה, מטרתו להגן על כבוד האדם וחירותו, כדי לעגן בחוק-יסוד את ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
שמירה על החיים הגוף, והכבוד
2. אין פוגעים בחייו, בגופו, או בכבודו של אדם באשר הוא אדם.
הגנה על החיים, הגוף והכבוד
4. כל אדם זכאי להגנה על חייו, על גופו ועל כבודו.

הצעת חוק לשון הרע, התשכ"ב-1962, דברי הסבר (הצעות חוק, התשכ"ב, עמ' 145 = נ' רקובר, המשפט העברי בחקיקת הכנסת, ירושלים תשמ"ט, עמ' 632)

סוגית לשון הרע, פרטי דיניה ואיסוריה - שרשים קדומים לה במסורת המשפט העברי. בספר ויקרא (יט, טז) נאמרת האזהרה: 'לא תלך רכיל בעמך', וחכמי המשפט העברי לתקופותיו השונות ראו בלשון הרע יעוון גדול וגורם להרוג נפשות רבות מישראל (רמב"ם, הלכות דעות, פרק ז, הלכה א).
...כמה מן העקרונות והחידושים שבהצעה נידונו בהרחבה בספרות ענפה של המשפט העברי, וסמוך לדורנו זה, דן אחד מגדולי ההלכה העבריים בכל פרטי דינים אלה בחיבורו 'חפץ חיים', אשר קראו כך על שם האמור בתהלים לד, יג-יד: 'מי האיש החפץ חיים, אוהב ימים לראות טוב? נצור לשונך מרע, ושפתיך מדבר מרמה'. מתוך סקירת מקורות אלה אנו למדים, כי בהתאם לאמור בחוק המוצע, כלולים בעברת לשון הרע הן דברים המובעים בכתב והן שבעל פה, בין שנאמרו על היחיד ובין על הרבים, בין על החי ובין על המת. על עברייני לשון הרע הוטלו על ידי בתי הדין העבריים בתקופות ובפזורות שונות עונשים פליליים וחובת תשלום פיצויים לנפגע, ואף נהגו לחייב את מספר לשון הרע בפרסום התנצלות על המעשה אשר עשה.

חוק איסור לשון הרע, התשכ"ה-1965, סעיפים 1, 6, 7, 11, 14-15

1. לשון הרע מהי

לשון הרע היא דבר שפרסומו עלול -

- (1) להשפיל אדם בעיני הבריות או לעשותו מטרה לשנאה, לבוז או ללעג מצדם;
 - (2) לבזות אדם בשל מעשים, התנהגות או תכונות המיוחסים לו;
 - (3) לפגוע באדם במשרתו, אם משרה ציבורית ואם משרה אחרת, בעסקו, במשלח ידו או במקצועו;
 - (4) לבזות אדם בשל גזעו, מוצאו, דתו, מקום מגוריו, גילו, מינו, נטייתו המינית או מוגבלותו;
- בסעיף זה, "אדם" - יחיד או תאגיד.

6. לשון הרע - עבירה

המפרסם לשון הרע, בכוונה לפגוע, לשני בני-אדם או יותר זולת הנפגע, דינו - מאסר שנה אחת.

7. לשון הרע - עוולה אזרחית

פרסום לשון הרע לאדם אחד או יותר זולת הנפגע תהא עוולה אזרחית...

11. אחריות בשל פרסום באמצעי התקשורת [תיקון : תשמ"ד]

(א) פורסמה לשון הרע באמצעי תקשורת, ישאו באחריות פלילית ואזרחית בשל לשון הרע, האדם שהביא את דבר לשון הרע לאמצעי התקשורת וגרם בכך לפרסומו, עורך אמצעי התקשורת ומי שהחליט בפועל על הפרסום, ובאחריות אזרחית ישא גם האחראי לאמצעי התקשורת...

14. הגנת אמת הפרסום

במשפט פלילי או אזרחי בשל לשון הרע תהא זאת הגנה טובה שהדבר שפורסם היה אמת והיה בפרסום ענין ציבורי; הגנה זו לא תישלל בשל כך בלבד שלא הוכחה אמיתותו של פרט לוואי שאין בו פגיעה של ממש.

15. הגנת תום לב

במשפט פלילי או אזרחי בשל לשון הרע תהא זאת הגנה טובה אם הנאשם או הנתבע עשה את הפרסום בתום לב באחת הנסיבות האלו:

חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיף 288

המעליב בתנועות, במלים או במעשים, עובד הציבור, או דיין או פקיד של בית דין דתי או חבר ועדת חקירה לפי חוק ועדות חקירה, תשכ"ט-1968, כשהם ממלאים תפקידם או בנוגע למילוי תפקידם, דינו - מאסר ששה חדשים.

חוק לתיקון סדרי הדין (חקירת עדים), התשי"ח-1957, סעיף 2

בחקירת עד בבית משפט, לא ירשה בית המשפט חקירה אשר, לדעת בית המשפט, אינה לענין הנידון ואינה הוגנת; ובפרט לא ירשה בית המשפט חקירה שיש בה משום עלבון, הפחדה, התעיה או ביוש, שאינם לענין הנידון ואינם הוגנים.

הצעת חוק חשיפת פרטי מידע של מנוי ברשת תקשורת אלקטרונית, התשע"ב-2011

חובת סודיות

2. ספק שירות לא יגלה פרטי מידע של מנוי שלו או מידע שיש בו כדי לזהותו, אלא אם כן המנוי נתן לכך הסכמה מדעת או אם ספק השירות נדרש לכך לפי הוראות כל דין או לפי צו של בית משפט.

דרישת נתון מזהה

3. (א) פנה מבקש לספק השירות שבאמצעותו פורסם התוכן האמור, באופן המפורט בסעיף קטן (ב), לשם קבלת הנתון המזהה במועד פרסום התוכן האמור, ימסור לו הספק את הנתון המזהה, ככל שהוא מצוי ברשותו.

(ב) בקשה כאמור בסעיף קטן (א) תוגש בתצהיר ערוך כדין שייכללו בו פרטים אלה: ... הצהרה כי הנתון המזהה דרוש למבקש לשם ניהול הליך משפטי או מיצוי זכויותיו נגד מי שפרסם את התוכן האמור...

יוזם: חבר הכנסת זבולון אורלב

לשון הרע - הדין המצוי והרצוי, חאלד גנאים, מרדכי קרמניצר ובוועז שנור
(ירושלים 2005), עמ' 142

במשפט הישראלי, במשפט השוויצרי, במשפט האוסטרי ובמשפט הספרדי אין התייחסות מיוחדת לתופעת לשון הרע על אישי ציבור. ההגנה על כבודם של אישי ציבור היא במסגרת עבירת לשון הרע הרגילה. אין התייחסות מיוחדת לתופעה זו ואין העדפה להגנה על כבודם של הפוליטיקאים. לעומת זאת, לשון הרע על אישי ציבור פוליטיים מהווה, לפי סעיף 187a לחוק הפלילי הגרמני, עבירה בנסיבות מחמירות.

ד"ר נ 9/77 חברת החשמל לישראל בע"מ נ' הוצאת עתון "הארץ", פ"ד לב(3) 337, 344-343

הנשיא, מ' לנדוי: ...לא מעמד-על של חופש הביטוי לעומת זכויות-יסוד אחרות אלא, בלשונו של השופט אגרנט - "תהליך של העמדת ערכים מתחרים שונים על כפות המאזניים ושל בחירתם...". ... מכאן, שיש לפרש את הזכות הכתובה על ספר כפשוטה, לפי כוונת המחוקק, בלי להעמיד מעליה זכות שאינה כתובה על ספר.

עד כמה שידיעתי מגעת הופיע הרעיון של "זכות-על" העומדת מעל לחוק חרות עד כה רק פעם אחת בפסיקה שלנו, בדעתו הנפרדת של השופט זוסמן... את השראתו לכך קיבל השופט זוסמן מחוות דעת של בית המשפט העליון בגרמניה המערבית שהעמיד כללים חוקתיים יסודיים אפילו מעל לחוקה כתובה. על דעה זו נמתחה ביקורת אקדמית... **הנשיא אגרנט לא הלך שם בדרך זו.** הוא פירש את חוק הבחירות לכנסת לאורם של עקרונות חוקתיים שבהכרזת העצמאות. בזה המשיך ללכת בדרך שהתווה הוא בהלכת "קול העם", ללא מגמת צמצום בפרשנות החוק החרות. אם נדייק, עומדת כאן חירות האזרח מול זכות האזרח, דהיינו חירותו להשמיע את אשר עם ליבו ולשמוע מה שיש לאחרים להשמיע כנגד זכותו שלא להיפגע בכבודו ובשמו הטוב. אם בכלל יש מקום לדירוג בין השניים, **הייתי מעמיד את הזכות מעל החרות**.... נראה, שכך מציגים את הדברים מנסחי הצעת חוק יסוד זכויות האדם והאזרח (הצעות חוק תשל"ג, ע' 448), שהזכיר חברי הנכבד, כי לעומת זכות הבעת הדעה המופיעה כזכות יחסית שניתן להגבילה, לפי סעיף 11(ב), "על פי חוק הבא להבטיח את קיום המשטר הדמוקרטי... לשמור על זכויות הזולת וכו'", עומד סעיף 3 שלפיו "כל אדם זכאי להגנה כדין על חייו, גופו, נפשו, כבודו ושמו הטוב", וזכות זו אינה ניתנת כנראה, לפי כוונת המנסחים, להגבלה על-פי שום חוק. הנוסח המעמיד את הזכות לשם טוב באותו מעמד כמו הזכות לחיים מזכיר לנו את מאמר קדמונינו: "כל המלבין פני חברו ברבים, כאילו שופך דמים". בימינו קוראים לזה "רצח אופיי". (על הלכות המשפט העברי המדגישות את מקומו החשוב של כבוד האדם במערכת הערכים המשפטיים הראויים להגנה, ראה חיבורו של ד"ר נ' רקובר "ההגנה על כבוד האדם", בחוברת נ"ד בסדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי בהוצאת משרד המשפטים). לפי זה, אם הזכות לחופש הביטוי היא "זכות-על", כיצד נכנה את זכותו של אדם להגנה על כבודו ושמו הטוב? בשבילי, אך מדגים הדבר את הבעייתיות של מגילת זכויות חרותה כלשהי, ומוכן אני להסתפק במשל נחמד שמצאתי בספרו של Chafee, Free Speech in the United States, p. 31, על אדם שהובא לפני שופט מפני שהניף את זרועותיו ופגע בחוטם חברו. הוא שאל אם אין לו זכות להניף זרועותיו כרצונו בארץ חפשית, והשיב לו השופט: "זכותך להניף זרועותיך נגמרת בדיוק במקום שבו מתחיל חוטם חברך".

אני מציע שלא נלך שבי אחרי הלכת N.Y. Times. האמריקנית שאצלה מרוחה על חוות-דעתו של חברי הנכבד. כאמור, הוחלט שם, כי מי שמפרסם דברי בקורת על איש ציבור בעניין ציבורי אינו חייב בשל הוצאת שם רע, אפילו מכילים דבריו הצגת עובדות כוזבות, כל עוד נעשה הפרסום בתום-לב. השופטים בלק, דוגלס וגולדברג עוד הגדילו לעשות וסברו שהוא הדין אפילו פורסמו הדברים בזדון, הכל למען שמור על עקרון התיקון הראשון לחוקה, בדבר חופש הביטוי והעיתונות, שהפך אצל משפטנים הפונדמנטליסטיים מבית-מדרשו של השופט בלק לכלל ברזל שאינו ניתן לשום הגבלה. מובטחני שאילו הכילה מגילת הזכויות האמריקנית הוראה כגון זו שבסעיף 3 של הצעת חוק היסוד שלנו - ואין אני יודע מדוע הושמטה שם זכותו של אדם לשמו הטוב כאחת מזכויות האזרח - לא היה בית-המשפט האמריקני מגיע לקביעת הלכה כה קיצונית. הרי על-פיה מותר להשמיץ עובד ציבור ללא יסוד עובדתי, למשל, שקיבל שוחד, אלא אם (לדעת הרוב) עולה בידי המושמץ להוכיח שהמשמיץ פעל בזדון.

רע"א 4447/07 רמי מור נ' ברק אי.טי.סי.

השופט א' רובינשטיין:

א. לאחר העיון בחוות דעתו המקיפה של חברי המשנה לנשיאה, שבה תיאור מפורט של הרקע הנחוץ, עליו לא אחזור, חוששני כי איני יכול להצטרף לעמדתו. חוות דעתו של המשנה לנשיאה כוללת שני חלקים מרכזיים העומדים כל אחד לעצמו. חלקה הראשון (פסקאות 11-22) כולל גם דברים שעל פי מסקנתו המשפטית של חברי נכתבו במידה מסוימת מעבר לצורך - ובו נדרש חברי לשאלת האיזון בין חופש הביטוי (והזכות לאנונימיות) לבין זכותם של תובעים לעמוד על זכויותיהם המשפטיות בנושא בו עסקינן. בחלקה המרכזי השני של חוות הדעת (פסקאות 23-35) עומד חברי על הטעמים להיעדרה של "מסגרת דיונית מתאימה למתן הסעד המבוקש" (ככותרתה של פסקה 23) - ועל כן נותר לשיטתו ריק משפטי שאינו מאפשר קבלת סעד בגין הזכויות שנפגעו. לשיטתי, ניתן לאתר את המסגרת המשפטית ולאפשר סעד...

ג. ברם, המסקנה המשתמעת, לפיה אין בדין עילה לחייב ספקית אינטרנט לחשוף את זהותם של גולשים שביצעו עוולה אינה פשוטה בעיני במספר מישורים. אכן, ניתן לומר, כי אין עילה כאמור בחוק החרות... ברם, למעלה מעשרים פסקי דין שניתנו בחמש השנים האחרונות בערכאות הדיוניות מניחים - אולי מדויק יותר לומר יוצרים - עילת תביעה כאמור או מכירים בקיומה... לא עלה בידינו למצוא בית משפט שדחה את התביעה בהעדר עילה. לשון אחר, כל המותבים הנזכרים מטה סברו, כי לתובעים עילת תביעה טובה לחייב ספקיות אינטרנט ומפעילי אתרים לחשוף את זהותם של גולשים מעוולים. על כגון דא אולי ניתן לקרוא בהשאלה את דברי חכמים, "פוק חזי מאי עמא דבר [צא וראה מה נוהג העם - א"ר]" (בבלי, ברכות מה ע"א)...

כ. במשפט העברי אנו מוצאים, כי חכמים חידשו (קרי, יצרו) עילת תביעה נגד מעוולים כדי למנוע את האנדרלמוסיה הנובעת מהאפשרות לעוול ללא מוראה של תביעה אזרחית, אשר דומה, כי בלעדיה "איש את רעהו חיים בלעו" (כלשון המשנה, אבות ג, ב)...

א. ביוש, אונאת דברים, הלבנת פנים

1. תלמוד בבלי, מסכת ערכין, דף טו, עמוד א

משנה: ... נמצא האומר בפיו חמור מן העושה מעשה, שכן מצינו שלא נתחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע...

גמרא: ... תניא, א"ר אלעזר בן פרטא: בוא וראה כמה גדול כח של לשון הרע, מנלן? ממרגלים, ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה!

רש"י, שם

נמצא האומר בפיו חמור - דנותן מאה סלע. והעושה מעשה דאונס בתולה - לא יהיב אלא חמישים. גזר דין - שלא ליכנס לארץ.

2. משנה, מסכת אבות, פרק ג, משנה יא

רבי אלעזר המודעי אומר: ... והמלבין פני חברו ברבים... אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא.

תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף נח, עמוד ב - דף נט, עמוד א

תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק: כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים. אמר ליה: שפיר קא אמרת, דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חוורא. אמר ליה אביי לרב דימי: במערבא במאי זהירי? אמר ליה: באחוורי אפי, דאמר רבי תנינא: הכל יורדין לגיהנם, חוץ משלשה. 'הכלי' סלקא דעתך? אלא אימא: כל היורדין לגיהנם עולים, חוץ משלשה שיורדין ואין עולין. ואלו הן: הבא על אשת איש, והמלבין פני חבירו ברבים, והמכנה שם רע לחבירו. 'מכנה' היינו 'מלביין'! אף על גב דדש ביה בשמיה.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: נוח לו לאדם שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים. מנא לן? מדדרש רבא. דדרש רבא: מאי דכתיב "ובצלעי שמחו ונאספו... קרעו ולא דמו" (תהלים לה, טו)? אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעים בשרי לא היה דמי שותת לארץ. ולא עוד, אלא אפילו בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות אומרים לי: דוד, הבא על אשת איש מיתתו במה? ואני אומר להם: מיתתו בחנק, ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלבין את פני חבירו ברבים - אין לו חלק לעולם הבא.

אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב, ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. מנא לן? מתמר, דכתיב "היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה" (בראשית לח, כה).

תוספות, מסכת סוטה, דף י, עמוד ב, ד"ה נוח

נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לתוך כבשן האש - ... ונראה, האי דלא חשיב ליה (פסחים דף כה). בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פקוח נפש, עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים, משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה, ולא נקט אלא עבירות המפורשות.

בית הבחירה, מסכת ברכות, דף מג, עמוד ב

ר' מנחם המאירי, ה"א ט' (1249) - פירפניאן, ה"א ע"ה (1315). מגדולי מפרשי התלמוד בפרובינציה.

לעולם יזהר אדם שלא ילבין פני חברו ברבים. **דרך צחות** אמרו: נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים. מנלן? מתמר.

3. שערי תשובה, שער ג, אות קיא

ר' יונה ב"ר אברהם גירונדי, נפטר בשנת כ"ד (1263). מגדולי חכמי התורה והמוסר בתקופתו. בן העיר גירונה בספרד וקרובו של הרמב"ן. ספרו 'שערי תשובה' הוא מספרי המוסר המפורסמים ביותר בישראל. בין תלמידיו: הרשב"א.

... ונאמר (דברים כב, יט): "וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע וגו'", הנה לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעידי שקר אשר הביא על זנותה, והזכיר עון הוצאת שם רע, כי הוא העון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה, כי צער הכלימה מר ממות.

4. מגן אבות, אבות, פרק ג, משנה יא

ר' שמעון ברי' צמח זוראן (רשב"ץ), ספרד, קכ"א (1361) - אלגיר, ר"ד (1444). מגדולי חכמי ספרד באלגיר. מחבר שו"ת תשב"ץ, ומגן אבות' על פרקי אבות.

והמלבין פני חברו ברבים, והוא המביישו. ואזהרתו היא, אם [עשה כן] דרך תוכחה, בכלל 'ולא תשא עליו חטאי', ואם עשאה דרך בזיון, שמזכיר לו מעשיו הראשונים אשר שב מהם, הוא בכלל 'ולא תונו איש את עמיתו', שפירושו חז"ל באונאת דברים, כמו שנוכר בפרק הזהב [ב"מ נח ב]... וכבר שאלו לחכם: מה הוא הבושת? אמר להם: השכל. מה הוא השכל? אמר להם: הבושת. והם דברו על הבושת, שאדם מתבייש מעצמו... ועל זה אין לו חלק לעולם הבא, כי ההריגה היא לפי שעה, וזה ישכב בבושתו לעולם ותכסהו כלמתו. וכמו שיש בע"ז וגילוי עריות, שהם ביהרג ואל יעבור, תולדות כיוצא בהם... כן תולדות רציחה, שהיא ביהרג ואל יעבור, היא ההלבנה. והחמירו בה יותר מהרציחה, שהרוצח יש לו חלק לעולם הבא, והמלבין אין לו חלק לעולם הבא, מפני [א] שעברה עליו דעתו תמיד עד יום המיתה. וכן [ב] המלבין, אינו כל כך חמור עליו חטא זה, ולא יתעורר לתשובה, וימות, וחטאו עמו ועונו בו...

חפץ חיים, פתיחה, לאוין, יג-יד

ר' ישראל מאיר הכהן מראדין (ה'חפץ חיים'), תקצ"ח (1838) - תרצ"ג (1933). מגדולי הפוסקים ומן המיוחדים שבצדיקי ישראל בדורות האחרונים. חיבר ספרים רבים בהלכה ובמוסר. מחיבוריו: 'משנה ברורה' על שולחן ערוך אורח חיים, ו'חפץ חיים' על איסור לשון הרע.

יג. ופעמים הרבה מצוי עוד לאו אחד [ברכילות ובלשון הרע], והוא לפי מה שרגילין הרבה פעמים לבזות לחברו במעשיו הראשונים או בפגם משפחה או במיעוט חכמתו בתורה או במלאכתו, כל איש לפי ענינו, אשר נאמר לו דברים, אשר יכעיסוהו ויבהילוהו, ולא יוכל להעזר מהם, אפילו אם היה הדבר בינו לבין עצמו, עובר על לאו (ויקרא כה, יז) ד"לא תונו איש את עמיתו" דאיירי ב'אונאת דברים', כדאיתא בבבא מציעא (דף נח:), וקל וחומר אם היה זה בפני אנשים. ונמצא לפי זה, שהמגנה לחברו בין ברכילות ובין בלשון הרע בפניו ובפני אחרים, מלבד שיש עליו לאו דלשון הרע ורכילות, כמו שכתבנו לעיל, עובר גם כן בלאו זה.

יד. ואם גינהו כל כך בדברים הנ"ל וכיוצא בהם בפניו ובפני אחרים, עד שנשתנה פניו על ידי זה, עובר גם כן על לאו (ויקרא יט, יז) **"לא תשא עליו חטא"** שהזהירה התורה בזה, שלא לבייש את חברו ישראל אפילו במקום התוכחה ובינו לבין עצמו, דהיינו שלא לדבר אתו קשות עד שיכלימנו, קל וחומר שלא במקום התוכחה ובפני אחרים. וכל זה שלא היה ברבים, אבל אם הלבין את פניו ברבים, כבר כרתוהו רז"ל מעולם הבא ואמרו: המלבין את פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.

5. חפץ חיים, הלכות איסורי לשון הרע, כלל ב, סימן א

אסור לספר לשון הרע על חברו, אף שהוא אמת, אפילו בפני יחיד, **וכל שכן בפני רבים. וכל שיתרבו השומעים, יתרבה עון המספר**, מפני שחברו מתגנה יותר על ידי זה, שנתפרסם גנותו בפני כמה אנשים, גם שעל ידי זה מכשיל כמה אנשים באסור שמיעת לשון הרע (הסכמת כל הפוסקים).

6. תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין, דף נח, עמוד ב

ואמר רבי חנינא: הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה, שנאמר (משלי כ, כה): **"מוקש אדם ילע קדש"**.

תורת חיים, מסכת בבא קמא, דף צ, עמוד א

ר' אברהם חיים ב"ר נפתלי צבי הירש שור, נפטר בשנת שצ"ב (1632). שימש כר"מ ואב"ד בערים סטנוב ובלז שבגליציה. מחיבוריו: 'תורת חיים' על מסכתות התלמוד, ו'צאן קדשים' על מסכתות מסדר קדשים.

...והשתא ניחא הא דאיתא בפרק ארבע מיתות: אמר רבי חנינא, **הסוטר** לועו של חברו כאלו סוטר לועו של שכינה, שנאמר (משלי כ, כה) **"מוקש אדם ילע קדש"**. הרי שהחמירו חכמים **בבושת** יותר **מבמכה**, שלא אמרו **שהמרים יד ומכה** את חברו דהוי כאלו מרים ידו בשכינה. והטעם נראה, לפי שהמתכוין להכות חברו **מכת פצע**, הצער ההוא מגיע **לגופו**, אבל כל הנך דמתניתין שמתכוין **לביישו** הרי הצער ההוא מגיע **לנשמתו** של אדם הנאצלת מן השכינה. לכך הסוטר לועו של ישראל ומביישו הוי כמבייש פני השכינה, דבבושת וקללה וזלזול, **נשמתו** של אדם מרגשת בהן ולא **הגוף**, לפי שהוא כבודו של אדם, ובאה מלמעלה ממקום כבוד ותכלית הכבוד, כמו שכתוב **"כבוד חכמים ינחלו"** (משלי ג, לה), לכך היא מרגשת צער הבושת, שהוא היפך הכבוד.

ובעולם הנשמות נמי היא מרגשת... שכל צדיק נכוה מחופתו של חברו, אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה... **דהמכה** אביו ואמו לאחר מיתתן פטור, **והמקלל** אותן לאחר מיתתן חייב, משום דהכאה צער הגוף הוא, ואין הגוף מרגיש בהכאה לאחר מיתה, אבל קללה וזלזול ובושת, כיון שהנשמה מרגשת בהן, לכך חייב בהן אפילו לאחר מיתה, כי הנשמה נצחית וקיימת.

ומהאי טעמא נראה, מה שכתבו הפוסקים דהמבייש שוכני עפר עוון גדול הוא... והחמירו בעונשו יותר מאילו היה בחיים... ונראה דהיינו מה שכתבו האחרונים בתשובות, שהמבייש את חברו צריך לבקש ממנו מחילה, ואם הוא מת יבקש ממנו על קברו בעשרה, ויאמר: חטאתי **לה' אלהי ישראל** ולפלוני זה שפשעתי נגדו. דמה ענין שיבקש מחילה ממנו יתברך? ועוד, כיון דעבירה שבין אדם לחבירו הוא, הוה ליה להקדים ולומר "חטאתי לפלוני ולה'", כמו שכתב מהרש"ל בפרק החובל בים של שלמה: אלא לפי שהמבייש והסוטר לועו של חברו כמבייש וסוטר לועו של שכינה, לכך צריך לבקש מחילה ממנו יתברך תחילה, דהוה ליה נמי כעבירה שבין המקום...

7. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף מה עמוד א

תנו רבנן: האיש מכסין אותו פרק אחד מלפניו, ואשה שני פרקים, בין מלפניה בין מלאחריה, מפני שכולה ערוה. דברי רבי יהודה. וחכמים אומרים: האיש נסקל ערום, ואין האשה נסקלת ערומה. מאי טעמייהו דרבנן? אמר קרא "ורגמו אותו". מאי "אותו"? אילימא אותו ולא אותה - והכתיב "והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא"! אלא מאי "אותו" - אותו בלא כסותו, הא אותה - בכסותה. רבי יהודה אומר: "אותו" בלא כסותו, לא שנא איש ולא שנא אשה. למימרא דרבנן חיישי להרהורא, ורבי יהודה לא חייש להרהורא? והא איפכא שמענא להו, דתנן: הכהן אוחז בבגדיה, אם נקרעו - נקרעו, ואם נפרמו - נפרמו, עד שמגלה את לבה וסותר את שיערה. רבי יהודה אומר: אם היה לבה נאה - לא היה מגלהו, ואם היה שיערה נאה - לא היה סותרו! אמר רבה: התם היינו טעמא, שמא תצא מבית דין זכאה, ויתגרו בה פירחי כהונה. הכא - הא מקטלא. וכי תימא אתי לאיתגרוויי באחרנייתא - אמר רבה: גמירי, אין יצר הרע שולט אלא במי שענינו רואות. אמר רבא: דרבי יהודה אדרבי יהודה קשיא, דרבנן אדרבנן לא קשיא? אלא אמר רבא: דרבי יהודה אדרבי יהודה לא קשיא - כדשנין. דרבנן אדרבנן נמי לא קשיא - אמר קרא: "ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה", הכא - אין לך ייסור גדול מזה. וכי תימא ליעביד בה תרתי - אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוב: אמר קרא "ואהבת לרעך כמוך" - ברור לו מיתה יפה. לימא דרב נחמן תנאי היא? - לא, דכולי עלמא אית להו דרב נחמן. והכא בהא קמיפלגי: מר סבר בזיוני דאיניש עדיפא ליה טפי מניחא דגופיה, ומר סבר: ניחא דגופיה עדיף מבזיוני.

רש"י, שם

פרק אחד - כלומר: מעט ממנו מלפניו, ויש אומרים: פרק - חתיכת בגד, ולשון פרק בתרווייהו לישני טורנציי"ן [קטע, חתיכה].

ולא אותה - דאין אשה נסקלת ערומה.

ור' יהודה - אמר לך: אותו לאו למעוטי אשה אתא אלא לאורויי לן דנסקל ערום, דמאותו נפקא לן בלא כסותו. לא שנא הוא ולא שנא היא - שהרי אין כאן מיעוט, והשוה הכתוב איש לאשה לכל מיתות שבתורה. **להרהורא** - שמא יתנו בה עיניהם ויבואו לידי הרהור, דאי לאו האי טעמה נהי דלרבנן לא אצרכה קרא להפשיטה, נעביד לה אנן כדי שתמות מהר.

בבגדיה - של סוטה.

נקרע - כדרך כל הנקרעים.

נפרמו - קרע משונה לכאן ולכאן, ולחתיכות קטנות.

וסותר את שיערה - קלע שיערה.

ונוסרו כל הנשים - ואם לא היו מקלקלין אותה אין כאן ייסור אם תצא זכאה, ואנו מתכוונים לביישה ואפילו היא זכאה - שלא נטמאה, מכל מקום פרוצה היתה, שהרי קינא לה ונסתרה.

הכא - דמיקטלא, אין ייסור גדול מזה, וטעמא לאו משום הרהור היא.

מיתה יפה - ולא תבזהו.

בזיוני דאיניש עדיף ליה - כלומר גדול בעיניו טפי מניחא דגופיה, הלכך נוח לה שתיסקל בלבושה ותשהא למות ואף על גב דאיכא צערא דגופא ולא תבזה אותה להפשיטה, הלכך זו היא ברירת מיתה יפה.

ניחא דגופא עדיף ליה - גדול בעיניו טפי מבזיוני, הלכך כשתפשיטנה זו היא יפה לה.

תורת אברהם, עמ' 398

ר' אברהם גרודזינסקי, וורשה, תרמ"א (1881) - תש"ד (1944). למד בישיבות ליטא. תלמידו המובהק וממלא מקומו של ר' נתן צבי פינקל (היסבא מסלובודקה'). נספה בשואה.

הרוצה להבין את חומר העונש של עבירות אלה, שהבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, והמלבין את פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, צריך הוא להבין ראשית דבר את הצער של הלבנת פנים, עד כמה הוא מגיע, כמה גדול הוא לאדם הכאב של בזיון. וכדי להבין זאת, עליו לעיין במה ששקלו חז"ל צער זה עם צער של יסורי מיתה. כי לפי מסקנת הגמרא בסנהדרין מה, יש מחלוקה בין ר' יהודה וחכמים, איזה אופן חשוב בדיני בית דין "ברור לו מיתה יפה". מר סבר בזיוני דאיניש עדיפא ליה טפי מניחא דגופיה - כלומר, גדול בעיניו בזיוני טפי מניחא דגופיה, הלכך נוח לה שתסקל בלבושה ותשהא למות, ואף על גב דאיכא צערא דגופא, ולא תבזה אותה להפשיטה, וזו היא ברירת מיתה יפה. ומר סבר ניחא דגופיה עדיף מבזיוני - גדול בעיניו טפי מבזיוני, הלכך כשתפשיטנה, זו היא יפה לה (רש"י). וכפי פסק הלכה. נמצא כי בזיוני דאיניש גדול בעיניו טפי מניחא דגופיה.

תלמוד ערוך זה די למי שמעיין בו, להבין עד כמה גדול הוא צער של בזיון. כי בזיון זה הלא הוא באדם היוצא ליהרג, בשעה האחרונה של חייו, שעוד מעט לא ירגיש כלל בזה שנתבזה, וכל זה טוב לו יותר לסבול יסורי מיתה מלסבול יסורי בזיון של שעה קלה. על אחת כמה וכמה מי שנשאר בחיים, שכל בזיון שמור אצלו תמיד.

ב. מגבלות בענישה ובחיוב פיצוי

1. 'לאו שאין בו מעשה'

תלמוד בבלי, מסכת תמורה, דף ג, עמוד א

אמר רב: כל 'לא תעשה' בתורה – עשה בה מעשה, חייב; לא עשה בה מעשה, פטור.

רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק יח, הלכה א

לאו שאין בו מעשה, כגון הולך רכיל ונוקם ונוטר ונושא שמע שוא, אינו לוקה.

2. **ביוש בדברים**

משנה, מסכת בבא קמא, פרק ח, משנה א

החובל בחברו חייב עליו משום חמשה דברים: בנזק, בצער, ברפוי, בשבת, ובבושת...

תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, דף צ, עמוד א, דף צא, עמוד א

משנה: רקק והגיע בו הרוק... - נותן לו ארבע מאות זוז...

גמרא: אמר רב פפא: לא שנו אלא בו, אבל בבגדו - לא. וניהוי כי בייש בדברים?! אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר אבין, זאת אומרת: ביישו בדברים פטור מכלום.

3. **היעדר דיינים סמוכין**

תלמוד בבלי, מסכת בבא קמא, דף פד, עמוד ב

... אמרי: כי קא עבדינן שליחותייהו - בממונא, בקנסא לא עבדינן שליחותייהו. אדם באדם, דממונא הוא, נעבד שליחותייהו! כי קא עבדינן שליחותייהו - במילתא דשכיחא, אדם באדם דלא שכיחא - לא עבדינן שליחותייהו.

הרי בושת ופגם דשכיח, נעביד שליחותייהו! אמרי: הכי נמי, דהא רב פפא אגבי ארבע מאה זוזי לבושת. והא ליתיה לדרב פפא! דשלח ליה רב חסדא לרב נחמן, ושלח ליה: חסדא, חסדא, קנסא קא מגבית בבבל?

אלא, כי עבדינן שליחותייהו - במילתא דשכיחא ואית ביה חסרון כיס, אבל מילתא דשכיחא ולית ביה חסרון כיס, אי נמי, מילתא דלא שכיחא ואית ביה חסרון כיס - לא עבדינן שליחותייהו. הלכך, אדם באדם, אף על גב דאית ביה חסרון כיס, כיון דלא שכיחא - לא עבדינן שליחותייהו; **בושת**, אף על גב דשכיחא, כיון **דלית ביה חסרון כיס** - לא עבדינן שליחותייהו.

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן א, סעיף א

בזמן הזה דנים הדיינים דיני הודאות והלואות... שהם דברים המצויים תמיד ויש בהם חסרון כיס. אבל דברים שאינם מצויים, אף על פי שיש בהם חסרון כיס... או דברים שאין בהם חסרון כיס אף על פי שהם מצויים... - אין דנין אותנו אלא מומחים הסמוכין בארץ ישראל.

ג. ענישה ופיצוי - בתלמוד

1. תלמוד בבלי, מסכת פסחים, דף קיג, עמוד ב

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן: [א] המדבר אחד בפה ואחד בלב, [ב] והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו, [ג] והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי. כי הא דטוביה חטא, ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא. נגדיה לזיגוד. אמר ליה: טוביה חטא וזיגוד מינגד?! אמר ליה: אין, דכתיב "לא יקום עד אחד באיש", ואת לחודך אסהדת ביה - שם רע בעלמא קא מפקת ביה.

רשב"ס שם

שם רע הוא דקא מפקת עילויה - מאחר שאין אתה נאמן בעדות, לא יתקבל עדותך. אין לך עליך מצוה להעיד. הרי אתה עובר על לאו ד"לא תלך רכיל" (ויקרא יט).
דכתיב לא יקום עד אחד וגו' - כלומר המקרא מעיד שאי אתה נאמן בעדות זו.

2. תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף כח, עמוד א

הקורא לחבירו עבד - יהא בנידוי, ממזר - סופג את הארבעים, רשע - יורד עמו לחייו!

רש"י שם

הקורא לחבירו עבד - עבד כנעני.
יהא בנידוי - (היו) מנדין אותו שמזלזל בישראל כל כך אף הם יזלזלו בו.
סופג את הארבעים - (היו) קונסין מכות מרדות וניחא ליה הא מנידוי.
רשע יורד עמו לחייו - כלומר לזו אין ב"ד נזקקים אבל הוא מותר לשנאתו ואף למעט פרנסתו ולירד לאומנתו.

תלמוד ירושלמי, מסכת בבא קמא, פרק שמיני

חד אמר בשם ריש לקיש: המבייש את הזקן, נותן לו דמי בושתו משלם.
חד בר נש איקפד לרבי יהודה בר חנינה. אתא עובדה קומי ריש לקיש, וקנסיה ליטרא זהב.

תלמוד בבלי, מסכת כתובות, דף י, עמוד א

ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן. אמר ליה: פתח פתוח מצאתי. אמר ליה רב נחמן: אסבוהו כופרי.
מברכתא חביטא ליה. והא רב נחמן הוא דאמר מהימן? מהימן, ומסבינן ליה כופרי.

רש"י, שם

אסבוהו כופרי - הלקוהו מלקיות במקלות חריות של דקל, שיש בהן עוקצין כמין קוצין, כדאמרינן בסוכה (דף לב): ואימא כופרא? דרכיה דרכי נועם כתיב.
מברכתא חביטא ליה - זונות העיר הזאת, ששמה מברכתא, חבוטות ושוכבות תמיד לפניו לזנות, מאחר שהוא בקי בפתח פתוח.

תלמוד ירושלמי, מסכת מועד קטן, פרק ג, הלכה א

תמן תנינן: דכמה השקוהו. מהו דכמה? דכוותה. נידוהו, ומת בנידויו, וסקלו בית דין ארונו.
ללמדך שכל המנודה ומת סוקלים ארונו. הדא אמרה: המבזה זקן אפילו לאחר מיתה צריך נידוי.

קרבן העדה, שם

דכמה השקוהו - שנידוהו לעקביא לפי שאמר על שמעיה ואבטליון דוגמא השקוהו מי המרים.
דכוותה - שהם היו בני גרים, השקוהו לגיורת דכוותם. ומנדין על כבוד הרב.
וסקלו ב"ד ארונו - הניחו אבן על ארונו.
אפי' לאחר מיתה - שכבר מתו שמעיה ואבטליון.

ד. ענישה ופיצוי - לאחר התלמוד

1. ביוש בדברים

(א) רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, פרק ג, הלכה ה

המבייש את חברו בדברים או שרקק על בגדיו - פטור מן התשלומין. ויש לבית דין לגדור בדבר בכל מקום ובכל זמן כמו שיראו. ואם בייש תלמיד חכמים, חייב לשלם לו בושת שלמה, אף על פי שלא ביישו אלא בדברים. כבר נפסק הדין שכל המבייש תלמיד חכמים אפילו בדברים - קונסין אותו, וגובין ממנו משקל חמשה ושלשים דינר מן הזהב, שהוא משקל תשעה סלעים פחות רביעי. וקבלה היא בידינו שגובין קנס זה בכל מקום, בין בארץ בין בחוצה לארץ.

(ב) שו"ת הרשב"א חלק א סימן קעט

ר' שלמה בן אברהם אבן אדרת (רשב"א), ברצלונה, ד"א, תתקצ"ה (1235) - ה"א, ע' (1310). גדול חכמי ישראל בספרד בדור שלאחר הרמב"ן. למד תורה מפי ר' יונה גירונדי והרמב"ן. מחיבוריו: שאלות ותשובות, חידושים על התלמוד, 'תורת הבית' על הלכות איסור והיתר, ו'עבודת הקודש' על הלכות מועדים.

שאלת: המחורף את הרב או את השופט, בין בפניו בין שלא בפניו, או יאמר לו דברים שאינן מהוגנין שאינן לפי כבודו, מה דינו? אם מחייבין אותו ליטרא זהב, או ינדה אותו הרב? ואם אין שם עדים, מה דינו?

תשובה: המחורף את הרב בפניו וביישו - מסתברא, שורת הדין, אם יש עדים, מחייבין אותו ליטרא זהב, כדגרסינן בירושלמי, וכתבו הרב אלפסי ז"ל בהלכות בבבא קמא פרק החובל: חד בר נש איקפד לרבי יהודה בר חנינא. אתא עובדא קמיה רבי שמעון בן לקיש וקנסייה ליטרא דדהבא. ולשון "איקפד" משמע **בדברים**, ולא שביישו בגופו. וכן המבייש תלמיד חכם, שמין בושתו, ונותן לו בשתו שלם. דגרסינן התם: חד אמר בשם ריש לקיש, המבייש את הזקן נותן לו בשתו שלם. פירוש זקן - תלמיד חכם. ומסתברא אפילו **ביישו בדברים**. ואף על פי שהמבייש את חברו בדברים פטור מכלום, וכדגרסינן בפרק החובל (דף צא): רקק הגיע בו הרוק, אמר רב פפא: לא שנו אלא בו אבל בבגדו לא. אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר חנינא: זאת אומרת ביישו בדברים פטור, זקן שאני, **דמבייש את הזקן אפילו בדברים, זילותא רבתי היא**. דאי לא, מאי נותן לו 'בשתו שלם' דקאמר? אלא נותן לו בשתו שלם **בדברים**, כאלו בייש את אחרים **בגופן** קאמרי. וכדגרסינן בירושלמי פרק אלו מגלחין במועד: תמן תנינן, דוגמא השקוה. מהו דוגמא? דכותה, ונדוהו ומת בנדויו, וסקלו בית דין את ארונו. הדה אמרה: המבזה זקן, אפילו לאחר מיתה, צריך נדוי. אלמא מבזה תלמידי חכמים בדברים - כמבזה אותן בגופן...

(ג) סמ"ג, מצוות לא תעשה, ריג

ר' משה מקוצי, מגדולי בעלי התוספות בסוף האלף החמישי ותחילת האלף השישי. כתיב בפרשת שופטים "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא", ותניא בספרי... ולמדנו מכאן, שעד אחד שיודע בחבירו עון דבר שאין ראוי להשביעו, שלא יקום להעיד עליו, ואם קם והעיד עליו, לוקה, דשום ביש הוא דקא מפיק עליה, כדאמרינן בפסחים, טוביה חטא, אתא זיגוד קמסהיד עליה, נגדיה רבא לזיגוד, פירוש משום לאו ד"לא יקום". אמנם אותו

מלקות **מדרבנן** היה, שהרי בסנהדרין למדין מכות מדיני נפשות... ודיני נפשות אין דנין אלא בזמן שסנהדרין נוהגת.

(ד) רא"ש, מסכת בבא קמא, פרק ח, סימן טו

רקק והגיע בו הרוק וכו'. אמר רב פפא: לא שנו אלא בו, אבל בבגדו פטור. אמאי? ניהוי כביישו בדברים וניחייב! אמרי במערבא משמיה דרבי יוסי בר אבין: זאת אומרת ביישו בדברים פטור. ונראה לי טעמא, משום דכתיב "והחזיקה במבושיו", דמשמע דלא חייבה תורה אלא על בושת גופו, אבל בושת דברים או רקק על בגדו פטור. ורב שריא ז"ל כתב, דאף על בושת דברים **מנדים אותו**, עד שיפייסנו כראוי, לפי כבודו. ומסתברא, **דיותר בושת בדברים מבושת של חבלה**, דאין דבר גדול כלשון הרע ודיבה שאדם מוציא על חברו.

שו"ת הרא"ש, כלל קא, סימן א

... וגם אם יבררו שיש תקנות קבועות בעיר על דברי חירופין, יש לו לילך אחר **התקנה**, ולא אחר **דינא דגמרא**.

שו"ת הרא"ש, כלל קא, סימן ט

מה הדין למבייש חברו ברבים?
תשובה: חמשה דברים נאמרו בחובל: נזק, צער, ריפוי, שבת, בושת. וכלן ע"י מעשה הם. וכך שנו חז"ל (בבא קמא צא): ביישו בדברים פטור. אמנם נהגו בכל מקומות מושבות ישראל לעשות **תקנה** וסייג לדבר, להטיל חכה בפי בעלי לשון, ולקנוס המבייש הכל לפי הענין. וכן יעשו בית דין בכל ענין לפי הראוי, הכל לפי המבייש והמתבייש.

טור, חושן משפט, סימן א

ר' יעקב בן הרא"ש (בעל הטורים), קולוניא (קלן), כ"ט (1269) בערך - טולידו ק"ג (1343) בערך. בשנת ס"ג (1303) ברח עם אביו וכל משפחתו לברצלונה ואח"כ עבר לטולידו. מלבד חיבורו העיקרי, ארבעת ה'טורים', חיבר את 'קיצור פסקי הרא"ש', ופירוש על התורה.

(יב) וכן על המבייש בדברים, דקיימא לן שהוא פטור, כתב רב שריא גאון שמנדין אותו עד שיפייסנו כראוי לפי כבודו. וכתב אדוני אבי ז"ל: ומסתברא דיותר הוא בושת של דברים מבושת של חבלה, שאין דבר גדול כלשון הרע ודיבה שאדם מוציא על חברו. (יג) ירושלמי: המבייש את הזקן - נותן לו בושתו שלם. חד בר נש איפקר לרבי יודא בר חנינא. אתא עובדא קמיה דריש לקיש, וקנסוהו ליטרא דדהבא.

נימוקי ר' מנחם מירזבורק

רבי מנחם מירזבורק, מגדולי חכמי אשכנז במאה הי"ד.

דין. שמרת פנינה עברה על גזירת רבותינו, שנדו על כל מי שמוציא לעז על מלכה, שארבע פריצים קצצו את קליעותיה לגנאי וחלקם נוחי נפש מי יתיר? ולכך תשב בנידוי ל' יום. ואף על גב דעבד ואשה פגיעתן רעה, היינו משום דאין להם מה לשלם, אבל מידי דבושת, שיכולין לעשות בגופו, השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה.

ומה שאמרה על אביה של מרת רישקא שהמיר ונקבר בתועבה, הרי יש כתבי מרבתי שעשה תשובה ומת יהודי, לפיכך עברה על 'לא תונו' וגו', אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים, ודברה על שוכני עפר כו', ולכך תלך על קברו עם עשרה אנשים ותאמר נעניתי לך. והיתה חייבת מלקות אך דטבא עבדי ליה, תשב מחוץ לבית הכנסת ח' ימים, ואותם ל' יום שהיא בנידוי תשב במקום אחד ז' ימים, ובמקום שני ז', ובמקום שלישי ז' ימים, והמות' במקומ'. ויש לה לבקש מחילה ממנה תוך ב"ה של נשי'. ואם בעלה לא יחפץ שתתבזה אשתו בב"ד בנידוי וירצה לפדות בממון, אז יעשה כאשר ישיתו עליו פלוני ופלוני ופלוני.

...והשוו הגאוני **נבלות פה להכאות וחבלות**, מן הדא דכתיב 'אל תתן את פיך לחטיא את בשרך'. הקורא לאשת חברו זונה או פרוצה סופג ארבעים מלקיות, והשוו אונאת דברים לפריעת הראש, משום כבוד בנות ישראל ההגונות. ותנן: פרע את ראש האשה נותן לה ד' מאות זוז. ומדלא מגבינן קנסא בבבל, מלקין ליה מלקיות, על כל מנה חד מלקות. ואי לא ציית, מנדין ליה.

מרדכי, מסכת בבא קמא, סימן פא

ושאלתם, על לאה שטענה על ראובן: אמרת לאישי "מה לך להתייחד עם נפקת ברא כמו זוגתך", וחרפתני. והשיב: לא היו דברים מעולם, וטען עליה שהיתה [היא] מבזה שוכני עפר. והיא השיבה: לא היו דברים מעולם.

נראה לי, על דברי קנטורין שבין לאה לראובן, אילו **היו עדים** בדבר שקרא אותה נפקא ברא, היה לקהל לקונסו או במלקות או בממון, לפי המבייש והמתבייש, לפי ראות עיני הקהל, כי דיני קנסות הם אלו, ואין להם קצבה, אלא הכל לפי מה שהוא אדם, ככל אשר ישיתו עליו עיני העדה...

(ה) תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן ריב

ר' ישראל איסרליין, ק"ן (1390) לערך - ר"ד (1460). מגדולי הפוסקים באשכנז.

כפרים עם נרדים, הוא אהובי ידידי הח"ר זיינווי"ל כ"ץ. אשר דרשתני על תרי ספיקי דדינא, לפום ריהטא אשיב לך, ולא בהסכמת דעתי כלל, כי אם כמראה לך מקום. הראשון, שהוציא ראובן שם רע על שמעון ואשתכח שיקרא.

נראה לע"ד דאינו חייב כלל לפייסו בממון, דהכי פסקינן בהדיא פרק החובל: ביישו בדברים פטור. ומוכח מן האשירי לשם, **דהוצאת דבה ושם רע בכלל ביישו בדברים**.

אף על גב דכתבת, **דירד לחייו**, שהורע חזקתו, **גרמא** בעלמא הוא וגרמא בניזיקין פטור, ולא דמי כלל למסור, דבדבוריה מקלא קלי. וקל להבין.

אמנם באשירי כתב פרק החובל **דמנדין** אותו עד שיפייסנו כראוי.

ונראה לע"ד שאין בזה מדה קבועה לבעלי הוראה היאך משערינן הפיוס, אלא לפי ראות עיניהם לפי הענין, ולפי הזמן, ולפי המבייש והמתבייש.

ואם ירצה שמעון שלא להתפייס כלל, ולנטור לו איבה, אין איסור בזה, כדאיתא בסמ"ג במצות תשובה, דמייתי ירושלמי אהא שלא יהא המוחל אכזרי: הא דתימא שלא הוציא עליו שם רע, אבל הוציא עליו שם רע - אין לו מחילה עולמית. וטעמא רב אית ביה לע"ד, דדילמא איניש שמע באפוקי קלא בישא ולא שמע בפיוסו, ולא נפיק להא האי גברא מידי חשדא.

תרומת הדשן, שאלות ותשובות, סימן שז

שאלה: ראוּבן היה ש"ץ בקהל אחד, בא שמעון והוציא עליו שם רע של ניאוף וסלקוהו הקהל לראובן בשביל הוצאת שם רע של שמעון, ושכרו ש"צ אחר. אח"כ נמצא ונתברר שדברי שמעון שקר הם וכזב, ומחמת שנאה הוציא שם רע על ראובן, והקהל לא רצו להחזיר את ראובן לש"צ, מפני שכבר שכרו אחר, ולא יכולים לסלקו, וע"י כך הפסיד ראובן מחייתו, כי לא מצא להשתכר במקום אחר, ותובע לשמעון דמי בושטו, ודמי הזיקו שקבל מהוצאת השם רע עליו. חייב שמעון לשלם או לאו?

תשובה: יראה דאע"ג דשמעון לא עשה טוב בעמיו וגדול עונו, על אשר הוציא שם רע על בר ישראל שהוא כשר ונקי בדבר, וצריך כפרה גדולה, ומנדין אותו עד שיפייס את ראובן כראוי, כמו שאבאר לקמן. ואם ירצה ראובן שלא למחול לו כלל ולינטור לו איבה לעולם, על כך אינו עובר על מה שהזהירו חז"ל שלא יהא המוחל אכזרי...

אמנם נראה, דאע"ג דמדינא לא יתחייב שמעון, כמו שביארתי, מכל מקום, אם רצו הבית דין וקנסו כדי לעשות גדר וסייג, ולסכור פי דוברי שקר ומוציאי שם רע - הרשות בידם, כפי מה שנראה להם צורך, לפי הענין. וכן משמע בתשובת הרא"ש, וכן ראוי לעשות.

(ו) תשב"ץ, חלק ב, סימן נה

...טענו עליו שאמר דברים כנגד הזקן, וקם והחרים עצמו בבית הכנסת ונשבע בספר תורה על דעת רבים בפני הקהל שלא אמר מעולם אותם הדברים, ולא יצאו מפיו לשום אדם; ובאותה שעה קם שמעון והכחיש בפניו ואמר, כי אליו אמר אותם דברים וכי בשקר נשבע... אין עדותו של שמעון פוסלת לראובן, דעד אחד אינו קם, אלא לשבועה... אדרבא, היה מן הדין ללקות במכחישו, מההיא דטוביה חטא וזיגוד מנגיד, אלא שיש ללמד עליו זכות, לפי שבמעמד אחד נעשה החרם וההכחשה, ולא בא לבית דין להעיד, וזה הוא אמת.

שו"ת הרשב"ש, סימן תקיא

ר' שלמה בן שמעון דוראן, ק"ס (1400) - רכ"ז (1467). רב באלג'יר, אחרי פטירת אביו, רבי שמעון בן צמח דוראן. ובפרק ערבי פסחים אמרו: טוביה חטא וזיגוד אסהיד ביה... אלמא מוציא שם רע על חבירו חייב מכת מרדות... קצת מפרשים כתבו בפרק קמא דכתובות, גבי ההוא דאתא לקמיה דרב נחמן ואמר ליה פתח פתוח מצאתי... דהא דהלקהו רב נחמן לאו משום דחשוד על העריות אלא משום דהוי מוציא שם רע על בנות ישראל... ומן תקנת הגאונים ז"ל והסכמת האחרונים, בר נידוי הוא. ואל תתירוהו עד שיפייסנה כראוי לה לפי כבודה.

(ז) שו"ת משפטי שמואל, סימן פה

רבי שמואל קלעי, נולד בקורפו ושימש ברבנות בארטה ובשאלוניקי. נפטר בשאלוניקי בשנת שמ"ב (1582) בערך. ואע"ג דהתם [בענין זיגוד] בא להעיד עדות, והכא דרך קטטה ומריבה קאמר, וכתב הרשב"א ז"ל: דבר הנאמר דרך קטטה לא חיישינן ליה, דהוי קלא דאפקוה אויבים, מכל מקום, לענין להחמיר ולהעניש, אמינא דגרע טפי, דכיוון לבזות ולהוציא שם רע, לא לאפרושי מאיסורא, כמו הבא להעיד, דחושב אולי יבוא עד שני עמו, ואפילו הכי נגדיה רב פפא, כי הוציא שם רע על חבירו... א"כ ראוי לייסר למחרף.

שו"ת הראנ"ח, סימן קיא

ר' אליהו בן חיים (ראנ"ח), ר"צ (1530) - ש"ע (1610). ראש הרבנים בקושטא בתקופתו.

אין ספק שהוא מוציא שם רע על חברו על עון אשר חטא, שהוא רשע וגוזל, שהוא עון פלילי אפילו אצל הדיוט, וכל שכן אצל הגבוה, וחייב מלקות על זה. ואף על פי שרבי שבתי טוען שאמת הדבר, מכל מקום כיון שאינו מברר זה על פי שני עדים, חייב לעונש, כההיא דאמרין פרק ערבי פסחים: זיגוד אסהיד וכו'.

(ח) שולחן ערוך, חושן משפט, סימן תכ, סעיף לח

רקק בחבירו, חייב. אבל רקק בבגדיו, או שביישו בדברים, פטור; ויש לבית דין בכל מקום ובכל זמן לגזור כפי מה שיראו. ויש אומרים שמנדין אותו עד שיפייס המבוייש. הגה: וי"א דמכין אותו מכת מרדות (ב"י ס"ס א' בשם מרדכי פרק הזהב). והמוציא שם רע על חברו, הוי בכלל המבייש בדברים (פסקי מהרא"י סי' ריב ות"ה סימן שז)... המדבר רע על שוכני עפר, צריך לקבל עליו תעניות ותשובה ועונש ממון כפי ראות בית דין (מרדכי פרק החובל); ואם קבורים בסמוך לו, ילך על קבריהם ויבקש מהם מחילה, ואם הם רחוקים ישלח שם שלוחו (מהר"ם מריזבורג) ...

2. לאו שאין בו מעשה

א. ספר הראב"ן, בבא מציעא (דף רב ע"א, במהדו' עהרנרייך)

ר' אליעזר בר' נתן (ראב"ן), ד' תת"נ (1090), לערך - ד'תתק"ל (1170), מבעלי התוספות הראשונים במגנצה (מיינץ) שבגרמניה. נודע בחיבורו על התלמוד, עם שו"ת, המכונה 'אבן העזר' או 'צפנת פענח'. חיבר קינות ובסליחות, וספר על קורות מסע הצלב הראשון.

ראובן שטען לשמעון "אוניתני בדברים", והביא עדים שאינה אותו. דין זה פסוק ממתניתין: "כשם שיש אונאה במקח וממכר, כך יש אונאה בדברים", ותנו רבנן: "לא תונו איש את עמיתו (ויקרא כה, יז) - באונאת דברים הכתוב מדבר, עד אונאת ממון ניתן להישבון...". הילכך, מלקין אותו, שהרי עבר על לאו גמור.

שו"ת מהר"ם בר ברוך מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשפה

ר' מאיר בר' ברוך מרוטנבורג, וורמזא, ד"א תתקע"ה (1215) - כלא אנויסיסהים שבאלזס, ה"א נ"ג (1293). מאחרוני בעלי התוספות. גדול דורו, שימש ברבנות ברוטנבורג.

ראובן שטען לשמעון אוניתני בדברים... ולהרב רבי' ברוך מספקא, לפי שראה בדברי רבנו תם דמספקא אי [לוקה], אי דרשינן "למורא נתן ולא למלקות", כדדריש רבי יוחנן לקמן גבי רבית (ב"מ סא ע"ב): למורא נתן ולא להישבון. ואפי' ר' אלעזר [דלא] דריש הכי, [היינו] משום דכתיב "וחי [אחיך עמך]", או דלמא לא דרשינן הכי, משום דהאי "ויראת מאלקיך" לדבר המסור ללב הוא דאתא.

ספר המרדכי, בבא מציעא, סימן שו

ר' מרדכי בר' הלל הכהן, א' (1240) לערך - נ"ח (1298). מגדולי הפוסקים באשכנז בתקופתו. נהרג על קידוש ה'. עוד מצאתי: ראובן טוען על שמעון "איניתני בדברים", והביא עדים שאינה אותו. דין זה פסוק ממתניתין, דתנן: כשם שיש אונאה במקח וממכר, כך יש אונאה בדברים, דתנו רבנן: "לא תונו איש את עמיתו" - באונאת דברים הכתוב מדבר. ומסיק: זה לא ניתן להשבון. הלכך מלקים אותו, שהרי עבר על לאו גמור.

בית יוסף, חושן משפט, סימן א, סעיף יב

והמרדכי כתב בפרק הזהב, שהמאנה את חבירו בדברים מלקין אותו, מפני שעבר על לאו ד"לא תונו איש את עמיתו". ותמהני עליו, דהא קיימא לן (שבועות כא.): כל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, חוץ מנשבע ומימר ומקלל את חבירו בשם! ואיפשר דמכת מרדות מדרבנן קאמר.

כנסת הגדולה, חושן משפט, סימן רכה, הגהות הטור, אות א

רבי חיים בנבנישתי, קושטא, ש"ג (1603) - איזמיר, תל"ג (1673). תלמידו של מהרי"ט. רבה של איזמיר. תמך בשבתי צבי תקופה קצרה, וחזר בו. מחיבוריו: 'דינא דחיי' על הסמ"ג, ו'כנסת הגדולה' על ארבעת הטורים.

ואני תמה, שהרי 'לאו שאין בו מעשה' הוא, ואין לוקין עליו, חוץ מ'נשבע', ו'ממר' ו'מקלל חבירו בשם' [שבחם 'דיבור' עושה 'מעשה']! ואולי מכת מרדות קאמר, כמו 'מלקין על לא טובה השמועה'. ולא משמע הכי, ממה שכתב 'שהרי הוא לאו גמור'.

שו"ת שפת הים, אבן העזר, סימן ח

ר' רפאל יצחק מאייו, יליד קושטא; שימש ברבנות באזמיר ונפטר שם בשנת תקע"א (1810).

יש לומר דמשום לאו ד'לא יקום עד אחד באיש' אינו יכול להלקותו, דהוה ליה לאו שאין בו מעשה; ועוד, דלא היה שם התראה. אבל כיון דמפיק עליה שם רע - לקי, כדאשכחן במוציא שם רע דלקי, כדכתיב "ויסרו אותו" ... ואזהרתיה מ"לא תלך רכיל". וזה שכתב פירוש משום ד"לא יקום" - כלומר, דלאו זה אית ביה משום שם רע, ולקי עליה.

שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן שט

ר' שמואל ואזנר, וינה, תרע"ג (1913) - בני ברק, תשע"ה (2015). עלה לארץ בשנת תרצ"ה (1935). אב בית דין בבני ברק. מחיבוריו: שו"ת 'שבט הלוי', ו'חוט שני'.

במרדכי פרק ד דבבבא מציעא, והובא בדרכי משה ... וכתב דרכי משה, דלאו מלקות ממש קאמר, דהא לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו (כצ"ל), אלא מלקות דרבנן, דהיינו מכות מרדות. איברא ראיתי בכנסת הגדולה בהגהות הטור, שנטה דרוצה לומר מלקות גמור, מדנקט "שהרי עבר על לאו גמור". אלא דהצריך עיון, דהרי דוקא ב'נשבע ומימר ומקלל חבירו בשם' לוקין באין בו מעשה. יעוין שם.

ואולי יש לומר דרך אפשר, כעין שכתבו תוספות, בבא מציעא צ ע"ב, ושבועות כא ע"א, דהיינו טעמא דחסמה בקול נחשב מעשה, משום דבדבורא קעביד מעשה, שהבהמה נמנעה מלאכול, והוה ליה כמו מימר, בתמורה ג ע"ב, דקאמר דקעביד מעשה, והיינו שנעשה מחולין קודש, כמו שכתב רש"י שם, אעפ"י שאינו מעשה גמור. והכא נמי, אם אזיל סומקא ואתא חוורא, שכידוע דעל ידי ביוש בדברים נשתנה לגמרי המתבייש לרע לו, וניכר רושם הדברים, וזה מספיק להיקרא מעשה, דגם בשב ואל תעשה דבהמה, וכן גבי תמורה אין מעשה ממש, אלא ניכר רושם הדיבור. ובתשובת מהר"ם מרוטנבורג סי' תשפה מוכח דרוצה לומר מלקות דאורייתא קאמר, אלא דרבנן תם מסופק בדבר, יעוין שם היטב.

ב. פרי חדש, אורח חיים, סימן תצו, סעיף א

ר' חזקיה די סילוה, ליוורנו, תי"ט (1659) - ירושלים, תנ"ח (1698). מגדולי הפוסקים, ממפרשי השולחן ערוך.
...ומדרבי יהודה נשמע לרבנן, ב"לאו שאין בו מעשה", דאין לוקין עליו מן התורה, וכן שאר
"לאוין" דלאו בני מלקות נינהו, ואיסורי "עשה" וכיוצא, **דבכולהו - מכין מכת מרדות**, או מנדין...
הכלל העולה מכל זה, שבכל איסורין שבתורה, בין האיסורין מן התורה בין האיסורים מדרבנן,
הכל לפי ראות הדיין, לפי **חומר העבירה**, ולפי **העוברים**, ולפי **צורך השעה**, הרשות בידו לקנוס
נידוי, או מכת מרדות. ואף אותם שמבוארים בתלמוד בלי חולק, שכתבתים לעיל, שמנדין או מכין
כנזכר לעיל, אי לא אפשר בנדוי, יכו מכת מרדות, ואי לא אפשר להכות, ינדו. ותן לחכם ויחכם
עוד.

3. כשאין בית דין סמוכין – שיפוט על פי דיני היושר

מצות ראייה, חושן משפט, סימן א

ר' אברהם יצחק הכהן קוק, תרכ"ה (1865) - תרצ"ה (1935). רבה הראשי של ארץ ישראל. גדול חכמי ההלכה
והמחשבה היהודית בדורות האחרונים.

... ונראה לעניות דעתי, דעל כל פנים לא נגרע מבני נח, דהוזהרו על הדינים... ולפי זה יש לומר, דמן
התורה חייבים אנו לדון בכל מקום ובכל זמן דין **יושר**, על פי שיקול הדעת, אלא שחכמים ראו
שלא יושלם ענין ישראל כי אם בדיני התורה.

שו"ת ארח משפט, חושן משפט, סימן ד

... ולעניות דעתי, ראוי לעשות בכהאי גוונא פשרה גם שלא מדעת בעלי דין, במקום שמבינים שכל
תביעת השבועה אינה כי אם ניצוח בעלמא, בזמן הזה דדיני תורה בטלים מן התורה, משום דאין
הדיוטות אגן, לרוב הפוסקים, יש לומר, דעל כל פנים **דיני יושר** נוהגים מן התורה מטעם דינים
דבני נוח, דלא גרעינן מנייהו, ובמקום שרואה הדיין שיש עיוות אשר ראוי לעשות למגדר מילתא
בדרך שהדעה הישרה וכבוד שם ה' יתברך מחייב לפי מצב הדור, וכבוד תורתו בחכמת לבבו יעשה.

4. ביוש בביטול שידוכין

תוספות, מסכת בבא מציעא, דף סו, עמוד א, ד"ה מניומי

... בשאר אסמכתות אפילו "מעכשיו" לא קני, אלא דוקא בבית דין חשוב, ומיהו קנס שעושיין בשעת שידוכין מהני, אפילו לא קנו בב"ד חשוב, כיון [א] שנוהגין בו כל העולם, מידי דהוי איסיטומתא', דלקמן (דף עד.), דקניא, ועוד, [ב] דבדין הוא להתחייב כל החוזר בו, כיון שמבייש את חברו.

שו"ת מהרי"ק, שורש כט

ר' יוסף קולון (מהרי"ק), ק"ף (1420) - רמ"ד (1484). גדול רבני איטליה בדורו. למד אצל ר' יעקב הלוי מולין (מהרי"ל). כיהן ברבנות בערים שונות באיטליה.

אשר שאל ידידי ראשונה, על אודות שמעון אשר שדך בתו לראובן, וראובן שלח לה סבלונות, ולסוף חזר בו שמעון. וראובן טען כי לשם קדושין שלח, ולסוף, בראות ראובן שלא היו חפצים בו, הלך ונשא אשה אחרת. ועתה טוען שמעון לראובן שיתן גט לבתו, כי כן הצריכוהו גט רבותינו שבפדווה. ראובן ממאן, בשביל הזלזול שזלזלו בו.

עד כאן תוכן שאלתך. ועל זה נסתפקת אם יש לכוף לראובן להוציא...

ואם באנו לדמות הנדון אשר אנו עומדים עליו להחייב דהפוסק מעות וכו', יותר יש משם ראייה לומר שאין כופין ראובן, מלומר שכופין.

... אך אין נלע"ד לכוף אותו [=את הבעל], מאחר דהעכבה הימנה, והוא [=אביה] עשה שלא כהוגן, ושלא כדכתיב 'שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב'. ואם אנו מחזיקים את ידו [=של אביה], הרי אנו נותנים יד לרמאים. כי יצא דבר זה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהם, באומרן: אתעכב מלינשא לו עד אשר ישא אחרת, ואח"כ יכפוהו ויתן גט. וחלילה לתקן תקנות במקום שיוכל לבא לידי תרמית. ואדרבה, בכל מקום אנו אומרים 'הוא עשה שלא כהוגן אף אנו נעשה שלא כהוגן' ...

... ועוד דקרוב אני לומר דאפילו ממון נתחייב לו [=האב לחתן], מפני בושותו, הכא דעדיף מביישתו בדברים, דהוא פטור, דהא איכא מעשה רב, אלא שאין גובין אותו בבבל, ואם כן אין לנו לפוטרו בדלא כלום, דאפשר לו לגבות מהם דמי בושותו, בלי הוצאה בדיינין, דבהא לא עבדינן שליחותייהו דבני ארץ ישראל.

וכן כתב רבינו יצחק, דבקנס שדוכין לא שייך אסמכתא, כיון דמביישו כשחוזר בו, גמר ומקנה לו. ומכל מקום אין כאן ראייה גמורה, דנוכל לומר דאף על גב דאין כאן חיוב, מכל מקום מהני לענין דלא נקרא אסמכתא, דלא חשיב גוזמא.

שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רז, סעיף טז

ויש אומרים, שקנס שעושים בשידוכים לקנוס החוזר בו, לא הוי אסמכתא, כי כדאי הוא שיתחייב החוזר בו בקנס לדמי הבושה שבייש את חברו.

הגה: וכן המנהג פשוט בכל גלילות אלו, ומיהו קנין צריך (מרדכי פ' א"נ), וכן נוהגין.

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן סט

ר' יוסף שאול נתנזון, תקס"ח (1808) - תרל"ה (1875). רב ופוסק, מגדולי המשיבים בדורות האחרונים. נולד בברז'אן (גליציה). כארבעים שנה היה אב"ד בלבוב. שמו נודע בכל רחבי העולם היהודי, ומכל קצות תבל פנו אליו בשאלות. חיבורו העיקרי הוא שו"ת 'שואל ומשיב', המכיל אלפי תשובות בארבעה-עשר חלקים.

מעשה שאחד נתקשר בחיתון עם אשה אחת, והניחו לקיים, ובאם לא תקיים, יחזירו להחתן הנ"ל הסך שהשליש הוא, וגם הסך מה שהשלישה היא. והנה לא קיימה השידוך ולא הביאה הסך הנדוניא שקצבה.

ואמרתי לעיין, אם שייך אסמכתא בזה. והנה בשולחן ערוך סימן ר"ז סעיף ט"ז, מבואר שהקנס שעושים בשידוכים לא הוה אסמכתא, משום דהוה בושת בזה. ומיהו קנין בעי. והש"ך שם ס"ק כ"ד ובסי' שלי"ג ס"ק מ"ט האריך דלא צריך קנין. וראיתי בקצות החושן בסימן ר"ז שהאריך לחלוק על הש"ך, דבאמת לא שייך חיוב בושת בשידוך, דבושת דוקא בעי שיהיה בגופו, והמבייש בדברים פטור, כמבואר בהחובל דף צ"א ובשו"ע חו"מ סי' תכ"א, ורק שכל שנתחייב בקנין, אלא שהוא אסמכתא, בזה מצרפין הבושת שיסלק האסמכתא. עיין שם שהאריך.

ולפענ"ד נראה, דהא ליתא. דמה שכתב דאפילו רקק בבגדיו פטור כל שאינו מעשה בגופו, לפענ"ד זה דוקא בבושת שמגיע לגופו לבד, בזה כל שאינו עושה מעשה בגופו פטור. אבל בשידוכים, דהבושת מגיע להנפש השכלי, שזה יותר גרע מהזיק בגופו, ואם כן, פשיטא דאף שלא עשה מעשה בגופו, ודאי חייב.

וכבר אמרו, ששאלו לחכם: מהו הבושת? אמר להם: השכל. ושאלו מהו השכל? ואמר להם: הבושת. והיינו כי הרגשת אדם בדבר המבייש הוא שלמות שכלו, וכל פרי השכל ותולדתו שיגיע למדת הבושת... ולפי זה, בשידוכים שמגיע פגם להנפש, וזה ליתא במחילה, והמבייש פני חברו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, והיינו אף שלא עשה לו שום דבר בגופו, כמו התם, שאמרו לדוד שבא על אשת איש. וא"כ בזה פשיטא דלא צריך קנין. כן נלפענ"ד ברור...

ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, במה שמבייש הנפש חייב, אף שלא נתכוין לבייש. כן נלפענ"ד. ובלאו הכי, בתלמיד חכם חייב אף המביישו בדברים ליטרא של זהב, כמו שכתב הרמב"ם פרק ג מחובל ובסי' תכ"א שם. ועיין שם בבית יוסף. ואם כן מכל שכן שמה שהשלישו לקיום השידוך שבדאי חייב.

ועיין יבמות דף ק"ד: כל דבר שהוא מעשה באיש. ופירש רש"י: ורקיקה לאו מעשה באיש. וצריך עיון, דהא רקיקה רצתה התורה שיתבייש, ולמה לא תרוק בפניו? וצריך לומר, כיון ששם הוא בושת לנפש, שלא רצה להקים לאחיו שם בישראל, אין צריך שיהיה רקיקה בגופו...

והנה אחר כך... מצאתי בתורת חיים בסנהדרין דף כ"ח, וכן כתב בפרק החובל, דמה דאמרו הסוטר לועו של ישראל כאילו סוטר לועו של הקדוש ברוך הוא, שהמכה חברו הכה ופצוע, אינו רק בגופו, אבל המביישו חמור יותר, דמבייש הנשמה, דבבושת וקללה מרגשת הנשמה שהיא אצולה מהשכינה, ולכך הוה כסוטר לועו של השכינה. עיין שם, שהאריך בזה. ומזה ראינו ברורה למה שכתבתי למעלה, דאף דבדברים לא שייך בושת, היינו במה שאינו נוגע רק לגופו, אבל מה שמבייש הנפש והנשמה, זה אף בדברים בלבד חייב. ותהלה לא-ל שקיימתי כן מסברא דנפשאי.

ה. ביוש לסרבן גט

רמב"ם, הלכות גירושין, פרק א, הלכה א

אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע לה וכתב זה הוא הנקרא גט, ועשרה דברים הן עיקר הגירושין מן התורה ואלו הן: שלא יגרש האיש אלא ברצונו, ושיגרש בכתב ולא בדבר אחר...

שם, פרק ב, הלכה כ

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גוים ואמרו לו עשה מה שישראל אומרין לך ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שיגרש הרי זה כשר, ואם הגוים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול. ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

רבינו תם, ספר הישר, חלק התשובות, סימן כד - המקור ההלכתי לצווי הגבלה

רבו תם - ר' יעקב בר' מאיר, ד' תת"ס (1100) לערך - ד' תתקל"א (1171). הגדול שבבעלי התוספות. בן בתו של רש"י.

מה שכתב רבינו שמואל שתקנו הגאונים דלא משהינן תריסר ירחי שתא אגיטא אלא כופין אותו. חלילה לרבנו להרבות ממזרים בישראל, דקיימא לן רבינא ורב אשי סוף הוראה. ונהי דהגאונים יכולים לתקן כתובת אשה על המטלטלין או על פי הלכה או על פי דעתם דהיינו ממונא, אבל להתיר גט פסול אין כח בידינו מימות רב אשי ועד ימות המשית... ועל זה ידו כל הדוים, איך יטעה חכם לומר שכופין הבעל לגרש באמירת מאוס עלי... ובלא שום פירכא בעולם, כפייה לבעל לא אשכחן בכולא שמעתא... אך אם כל רבותינו שוין בדבר, תגזרו באַלָּה חמורה על כל איש ואשה מזרע בית ישראל הנלוים אליכם, שלא יהו רשאים לדבר עמו, לישא וליתן עמו, להאריחו ולהאכילו ולהשקותו וללוותו ולבקרו בחלותו. ועוד יוסיפו חומר ברצונם על כל אדם, אם לא יגרש ויתיר אותו האיש את הילדה הזאת, שבזה אין כפייה עליו, שאם ירצה מקיים, והוא לא ילקה בגופו מתוך נידוי זה, אך אנו נתפרד מעליו.

שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן יח

ר' יוסף בן לב, ר"ס (1500) לערך - ש"ס (1580) לערך. מגדולי חכמי ההלכה בטורקיה. כיהן ברבנות בקושטא וגם בסאלוניקי.

על זאת ההרחקה הסכימו עליה הסמ"ק והקולון ז"ל, ולא מצינו מי שיחלוק עליהם.

חוק בתי דין רבניים (קיום פסקי דין של גירושין), התשנ"ה-1995

קבע בית דין רבני, בפסק דין, שאיש יתן גט לאשתו והאיש לא קיים את פסק הדין, רשאי בית הדין, במטרה להביא לקיום פסק הדין... רשאי בית הדין הרבני, בצו הגבלה, לפגוע בזכויות המפורטות להלן:

- (3) לקבל, להחזיק או לחדש רשיון נהיגה;
- (4) להתמנות, להיבחר או לשמש במשרה על פי דין או במשרה בגוף מבוקר כמשמעו בחוק מבקר המדינה, תשי"ח-1958 [נוסח משולב];
- (5) לעסוק במקצוע שהעיסוק בו מוסדר על פי דין או להפעיל עסק הטעון רישוי או היתר על פי דין;
- (6) לפתוח או להחזיק חשבון בנק או למשוך שיקים מחשבון בנק בדרך של קביעה כי הוא לקוח מוגבל מיוחד, כמשמעותו בחוק שיקים ללא כיסוי, התשמ"א-1981; ...

(7) היה האדם שנגדו ניתן צו ההגבלה אסיר או עצור... לקבל חופשה מיוחדת לפי סעיף 36 לפקודת בתי הסוהר... לעבוד בעבודה אשר משולם בעבודה שכר... לקנות מצרכים בבית הסוהר או בבית המעצר למעט מצרכים הדרושים לו לשם שמירה על בריאותו.

ההבחנה בין דרגות פסיקת גירושין

- א. פסיקה הקובעת שאין חיוב בגירושין אך מן הראוי וההכרח לסיים את ההליך בגירושין.
- ב. פסיקה המחייבת את הגירושין.
- ג. פסיקה הקובעת כפיית גירושין.

התקיים דיון בתביעת הגירושין

הדיון הסתיים בפסיקה המחייבת גירושין

ניתן לנקוט בצווי הגבלה שאין בהן כפייה

הדיון הסתיים בפסיקה שאינה מחייבת גירושין

הצדדים יחזרו למו"מ על הסכם גירושין
בהעדר הסכם וביה"ד שקובע אין מוצא וקיים
עיגון - ינתנו צווי הגבלה ללא כפייה.

שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תיד (הובא בבית יוסף, אבן העזר, סימן קנד)

אבל האשה שאמרה על בעלה שאינו יכול כלל נאמנת ומכל מקום בית הדין באין עליה דרך בקשה ואומרים לה תני דעתך על בעליך שמא מתוך איבה אין אתם נזקקים. ונכנסים לחדר ועושין להם סעודה שמא מתוך כך יתנו דעתם זה על זה. ואם היא אינה רוצה ואינה שומעת להם בכך, אלא שרוצה להתגרש מפני טענה זו מבקשים מן הבעל לגרש, ואם לא רצה כופין אותו ליתן כתובה, אבל אין כופין אותו ליתן גט אלא יכולין ב"ד לאיים עליו בדברים, ובלבד שלא ינדוהו ולא יבזוהו ולא יצערו אותו בגופו.

חזון איש, אבן העזר, סימן קח, ס"ק יב

ר' אברהם ישעיהו קרליץ, תרל"ח (1878) - תשי"ג (1953). מגדולי התורה ומחשובי הפוסקים בדור האחרון.

בבית יוסף סיי קנ"ד הביא תשובת רשב"א דאין לבזותו ולצערו, וכמדומה דלדעתו ז"ל אין בית דין מחמירין עליו בהרחקות, שבזה מבזין אותו ומצערין אותו.

המהדיר לתשובות הרשב"א, שם, במהדורת מכון ירושלים

בחזון איש כתב שלדברי רבינו כמדומה שאף הרחקות אלו אין עושין, שבזה מבזין אותו ומצערין אותו. וצריך עיון, דמכל מקום אינו צער הגוף.

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף פו, עמוד ב

מפרסמין את החנפין מפני חילול השם, שנאמר: "ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו".

רש"י, שם

מפרסמין את החנפין - שהן רשעים ומראין עצמן כצדיקים, אם יש מכיר במעשיו - מצוה לפרסמו מפני חילול השם, שבני אדם למידין ממעשיו, שסבורין עליו שהוא צדיק, ועוד, כשבא עליו פורענות בני אדם אומרים: מה הועיל לו זכותו. **שנאמר ובשוב צדיק מצדקו** - סיפיה דקרא ונתתי מכשול לפניו - אני ממציא לידו חטא גלוי לכל שיכשל בו, וידעו את מעשיו.

רבינו יהונתן מלוניל, על הרי"ף, יומא שם

ר' יהונתן מלוניל, נפטר ד"א תתקס"ה (1205). מגדולי חכמי התורה בפרובינציה.

ומפרסמין את החנפנים מפני חילול השם. דרך החונף שאין פיו ולבו שוין. ואם יש איש אחד שהוא

מוחזק בעיני רוב האדם שהוא חסיד, והוא עובר עבירות בסתר, אם יש בעיר מי שיודע בתועבותיו חייב להודיע לרבים: היזהרו בפלניא שאין תוכו כברו. מפני חילול השם, שאם יבואו עליו יסורין מן השמים יתמהו בני אדם ויאמרו למה אדם יגע במצות, ראו פלוני שלמד תורה הרבה כמה הוא מעונה ביסורין, לפיכך כשישמעו דברי המעידים עליו לא יתמהו. ומיירי כגון שיעיד זה העד למי שמאמין בו, כגון רבו ואביו והדומה להם. אבל לאדם אחר אין לו לומר, משום שהרי הוא כמוציא שם רע עליו, כדהוא מעשה [פסחים קיג ע"ב] דטוביה חטא אתא זיגוד ואיסהיד עליה וכו'. אי נמי, יש לומר שמיירי בשני עדים. אי נמי, בחד ולא יאמר כך וכך עשה בפירוש, אלא שאין תוכו כברו.

רמב"ם, הלכות דעות, פרק ו, הלכה ח

המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו, שנאמר "ולא תשא עליו חטא". כך אמרו חכמים: יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות? תלמוד לומר: "ולא תשא עליו חטא". מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים. אף על פי שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו, עוון גדול הוא. כך אמרו חכמים: המלביין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא. לפיכך צריך אדם להיזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. במה דברים אמורים? בדברים שבין אדם לחבירו. אבל בדברי שמים, אם לא חזר בו בסתר, מכלימין אותו ברבים, ומפרסמים חטאו ומחרפים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו, עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

רבינו יונה, שערי תשובה, שער ג

ר' יונה ב"ר אברהם גירונדי, נפטר בשנת כ"ד (1263). מגדולי חכמי התורה והמוסר בתקופתו. בן העיר גירונה בספרד וקרובו של הרמב"ן. ספרו 'שערי תשובה' הוא מספרי המוסר המפורסמים ביותר בישראל. בין תלמידיו: הרשב"א.

אם החוטא איש אשר איננו ירא מלפני האלקים, כמו הפורק מעליו עול מלכות שמים ואינו נזהר מעבירה אחת, אשר כל שער עמו יודע כי היא עבירה, מותר להכלימו ולספר בגנותו. כך אמרו רבותינו (בבא מציעא נט ע"א): "ולא תונו איש את עמיתו" (ויקרא כה, יז) - עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו בדברים, ואשר לא שת לבו אל דבר ה' מותר להכלימו במעלליו ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו. ועוד אמרו: מפרסמים את החנפים מפני חלול השם. אבל אם נכשל בחטא על דרך מקרה, ורוב הימים דרכו להשתמר מעונו, אין לגלות על חטאו.

רמב"ם, הלכות אישות, פרק יב, הלכה יז

כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים. מכאן ואילך מאכילן עד שיגדלו כתקנת חכמים, ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו. אם לא רצה, מכריזין עליו בציבור ואומרים: פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו, והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן את אפרוחיו.

שו"ת באר משה, חלק ו, סימן קסא

ר' משה שטרן, רב קהילה בברוקלין, המאה העשרים.

נשאלתי מכמה בני אדם מה דעתי בענין כתבי פלסתר וכתבי עמל היוצאים יום ויום ומתרבין ככמהין ופטריות בכל זוית וזוית, ממש יום ר"ל אין לך יום שאין קילקולו מרובה משל חבירו. ותמוה בעיני השואלים אמאי חשים ויושבים בידים חובקות ואין איש מידם מציל. השבתי: המחברו המפרסמו והיודע מאלו ואינו מוסרו לבית דין, עתידין ליתן הדין, ויהיו לדראון עולם. אוי אוי לאלו בזה ובבא, וטוב מאוד מאוד בזה ובבא להנעלבים ואינם עולבים, שומעין חרפתן ואין משיבין... לא ארכו הימים אלו בעלי מומין מטילין מומין... לא חסו על שום אדם וכתבו כל מיני שקר וכזב, ואפילו דברים שהכל יודעים שאין בהם קורט אמת, העלו על הננייר ויורו המורים בקשתם קשת של רוצחים לשפוך דם נקיים מכל אשם ועון, וכל פשעם של אלו הנפגעים הוא שלא שמעו לקול איזה מנהגים רעים ולא הרכינו ראשם לבקשתם הן טוב הן רע הן נאה הן מכוער הן שקר הן אמת... והעצה עתה שכל הרבנים יחתמו חרם גדול ונידוי לאל השמים על כתבי פלסתר, ולחייב בחרם את הכותב או הכותבים, ולכל מי שיודע מי הם הכותבים מי הם חביריו ומי המפרסמים מחוייבים להגיד ברבים ולגלות קלונם, ואם לאו, החרם חל עליהם בכל חומר.